

PAWEŁ OSTASZEWSKI, *LĘK PRZED PRZESTĘPCZOŚCIĄ. ASPEKTY TEORETYCZNE, METODOLOGICZNE I EMPIRYCZNE*, LEX, WARSZAWA 2014, SS. 291, OPRAWA TWARDA (RECENZJA KSIĄŻKI)

Lęk jest negatywnym motywatorem ludzkich działań prowadzącym do izolacji, wycofania i bierności. Lęk przed przestępczością, nie zawsze uzasadniony, doskwiera często ludziom starym i schorowanym, osobom samotnym i opuszczonym. Poczucie lęku znacznie obniża subiektywną jakość życia.

Badanie zjawiska lęku przed przestępczością daje podstawy do zrozumienia społecznych refleksji na temat przestępstwa. Badanie takie jawi się jako działanie równie istotne, co badanie samego zjawiska przestępczości i jego konsekwencji występujących zarówno w odniesieniu do samego skazanego, systemu prawnego, jak i ofiar oraz społeczeństwa. Wiedza o złożoności społecznej odpowiedzi na przestępstwo, w tym o istnieniu lęku (bez względu na ocenę jego racjonalności) daje podstawy do kształtowania tych postaw oraz powinna znaleźć swoje odzwierciedlenie nie tylko w systemie kontroli i zapobiegania przestępczości (policja, kuratela), lecz także w pracy jednostek samorządu terytorialnego oraz podległym im jednostkom organizacyjnym pomocy społecznej. Wiedza o przyczynach, przejawach i konsekwencjach lęku przed przestępczością powinna być ujęta w procesie kształcenia pracowników pomocy społecznej, kuratorów, policjantów i pracowników służby więziennej. Zjawisko to powinno ponadto zostać przybliżone psychologom, terapeutom i mediatorom, którzy w swojej pracy zawodowej spotykają ofiary przestępstw oraz ich rodziny. Poczucie zagrożenia przestępczością z różnych względów w większym stopniu towarzyszy osobom wykluczonym społecznie. Jest to też jeden z podstawowych argumentów przemawiających za rozpowszechnianiem tej wiedzy wśród pracowników socjalnych.

Opracowanie przygotowane przez Pawła Ostaszewskiego jest pierwszą w Polsce monografią poświęconą problematyce lęku przed przestępczością prezentującą dorobek naukowy polskich i przede wszystkim zagranicznych badaczy tego obszaru. Cytowana literatura polska i angielska jest obszerna i aktualna, co znacznie podnosi walory tego opracowania. Zaznaczyć należy, że wiedza z badanego obszaru nie posiada długiej tradycji w piśmiennictwie polskim. Podstawowe pojęcia z badanego obszaru znaleźć można w podręcznikach akademickich do kryminologii. Kwestię lęku przed przestępczością uwzględnia się przy badaniu

przestępczości oraz przy ocenie pracy policji. Poziom lęku przed przestępczością stanowi bowiem jeden z parametrów oceny funkcjonowania organów wymiaru sprawiedliwości i instytucji zwalczających przestępczość. Paweł Ostaszewski w swoim dorobku kontynuuje dzieło podejmowane przez pracowników Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości – badania pionierskie, stanowiące nową wiedzę o zagadnieniach związanych z kryminologią. W szczególności należy zwrócić uwagę na kontynuację dorobku Andrzeja Siemaszki, który jako dyrektor tego instytutu, jako pierwszy w Polsce zwrócił uwagę na zjawisko lęku przed przestępczością, wyróżnił ten obszar i uwzględnił to zjawisko w przygotowywanych przez siebie ogólnopolskich badaniach „Polskie Badania Przestępczości” oraz poświęcił mu miejsce w publikacji omawiającej wyniki badań¹. Wtedy też sformulowano wniosek, że mapa lęku przed przestępczością pokrywa się z faktyczną mapą nasilenia przestępczości (największy jest w Warszawie i na Śląsku), co udowadnia, że lęk ten ma rzeczywiste uzasadnienie.

Książka „Lęk przed przestępczością” podzielona jest na trzy części: zagadnienia teoretyczne, metodologiczne i empiryczne.

W części pierwszej Autor prezentuje dorobek zebrany przez pół wieku badań tego zjawiska. Znalazły się tam m.in. kwestie definicyjne dotyczące pojęcia lęku i strachu uwzględniające koncepcje psychologiczne i socjologiczne. Przedstawia on pojęcie lęku przed przestępczością w świetle wybranych teorii kryminologicznych, spośród których warto wyróżnić koncepcję zdolności społeczności lokalnej do współdziałania na rzecz wspólnego dobra (*collective efficacy*) i wynikający z niej wpływ lęku przed przestępczością na identyfikację jednostki ze społecznością lokalną oraz teorię kontroli sąsiedzkiej. W rozdziale o charakterze historycznym Autor prezentuje wkład Wielkiej Brytanii, USA oraz Polski w badanie lęku przed przestępczością zestawiając wyniki badań prowadzonych na społecznościach tych krajów z poziomem przestępczości rejestrowanej. Rozważania te wieńczy teza sformułowana przez M. Lee sugerująca istnienie pętli zwrotnej lęku przed przestępczością (*fear of crime feedback loop*). Teza ta zakłada, że badanie tego zagadnienia i informowanie opinii publicznej o wynikach badań utwierdza lęk przed przestępczością, a medialne zainteresowanie tą kwestią kreuje to zagadnienie na problem społeczny. Kreowanie i podtrzymywanie tego lęku może być korzystne dla wybranych grup politycznych czy biznesowych, ułatwiać zarządzanie ludźmi i sprawowanie władzy, co potwierdzają wyniki badań lęku przed przestępczością prowadzone w Polsce w ciągu ostatnich 25 lat (s. 76) oraz koncepcja polityzacji lęku przed przestępczością (s. 185). Dodatkowo zarządzanie ludźmi poprzez podtrzymywanie lęku prowadzi wprost do postaw punitywnych, żądania zaostrzenia kar oraz zwiększenia zaludnienia więzień i wyższych kosztów utrzymania systemu więziennego, o czym Autor wspomina w rozdziale opisującym konsekwencje lęku przed przestępczością (s. 207). W związku z powyższym kryminolodzy i badacze

¹ *Geografia występku i strachu*. „Polskie Badanie Przestępczości '07”, red. Andrzej Siemaszko, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2008, ss. 139.

innych dziedzin powinni być świadomi odpowiedzialności i wpływu tak prowadzonych badań na opinię publiczną.

Część druga, stosunkowo najmniej obszerna, porusza kwestie metodologiczne badań lęku przed przestępczością. Autor przedstawia metody i techniki badawcze, a także kształt pytań umieszczanych w kwestionariuszach. Autor słusznie zwraca uwagę, że niewłaściwie sformułowane pytania mają tendencje do zawyżania wyników badań. Jest to związane z tym, że ktoś czytając pytanie łatwo może wyobrazić sobie siebie jako ofiarę przemocy czy przestępstwa, nawet jeśli na co dzień nie towarzyszy mu żaden lęk. Słuszne są zastrzeżenia Autora co do racjonalności oceny ryzyka wiktylizacji (stania się ofiarą przestępstwa). Rzeczywiste dane prowadzą do negatywnej weryfikacji wysokiego odsetka prawdopodobieństwa wskazywanego w badaniach wiktylizacyjnych oraz umożliwiają określenie natężenia i zakresu lęku przed przestępczością.

Część trzecia opracowania, zawierająca zagadnienia empiryczne, rozpoczyna się od wskazania i weryfikacji hipotez o uwarunkowaniach lęku przed przestępczością. Wśród wskazanych hipotez istotne znaczenie ma hipoteza podatności na wiktylizację i związki pomiędzy lękiem a płcią, wiekiem, statusem społecznym, stanem zdrowia i innymi czynnikami (przynależność do grup rasowych, orientacja seksualna, cechy osobowości, samotność; s.160-161). Zaprezentowana została także mniej rozbudowana koncepcja wpływu rodzaju polityki społecznej państwa na lęk przed przestępczością autorstwa D. Hummelsheima, H. Hirtenlehnera, J. Jacksona i D. Oberwittlera. Wskazywany przez cytowanych Autorów silny związek pomiędzy lękiem przed przestępczością a nakładami na pomoc społeczną i wysokością zasiłków dla bezrobotnych wskazuje na łagodzący charakter polityki społecznej państwa. W szczególności sfera edukacji publicznej, opieki nad dziećmi oraz aktywizująca pomoc społeczna zwiększa zasoby i możliwości jednostek, a przez to podnosi ich poczucie kontroli, skuteczności oraz łagodzi lęki społeczne i ekonomiczne. Istnienie związków pomiędzy pomocą społeczną a poziomem przestępczości jest jednak tematem kontrowersyjnym, szeroko dyskutowanym wśród kryminologów, a przedstawiona koncepcja jest poniekąd potwierdzeniem tezy o „pozaprzestępczych determinantach lęku” (s. 187).

P. Ostaszewski przedstawia następnie podejścia integrujące – modele uwarunkowań i wpływu lęku przed przestępczością oraz konsekwencje, jakie lęk ten niesie dla jednostek i społeczności. Zaprezentowano także możliwości ograniczania lęku przed przestępczością. Ważne, z punktu widzenia polityki społecznej, są czynniki środowiskowe i integrujące, wpływające na ograniczenie lęku. Wskazać tu należy przede wszystkim odpowiednią pomoc ofiarom przestępstw, akcje prewencyjne oraz uczestnictwo w organizacjach społeczności lokalnej. Stabilna i zintegrowana społeczność lokalna stanowi barierę nie tylko dla lęku przed przestępczością, ale i dla realnego zagrożenia przestępczością. Wskazuje się zatem na czynniki takie jak spójność społeczności lokalnej, więzi interpersonalne i zaangażowanie mieszkańców w kontrolę społeczną. Jest to zadanie dla samorządów

terytorialnych, jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, organizacji pozarządowych, Policji i samych mieszkańców (s. 214).

Autor prezentuje także wyniki badań własnych (wtórna analiza danych) obejmujących lęk przed przestępczością w Polsce w poszczególnych województwach oraz na tle innych państw. Ograniczeniem dla tych badań są dane wyjściowe, gdyż pochodzą one z kolejnych edycji Międzynarodowego Badania Ofiar Przestępstw i Polskiego Badania Przestępczości oraz z ostatniej tury Europejskiego Sondażu Społecznego. Autor zastosował trzy grupy metod analizy statystycznej, co pozwoliło na pogłębione zbadanie uwarunkowań lęku. Przedstawia on także korelaty lęku przed przestępczością i rezultaty analiz wielowymiarowych. Zaprezentowana analiza danych jest niezwykle wartościowa i nowatorska. Wystarczy zwrócić uwagę na całościową analizę historycznych zmian poziomu lęku przed przestępczością w Polsce, porównania Polski do innych krajów, przetestowanie hipotez na aktualnych danych oraz próbę stworzenia modeli integrujących poszczególne czynniki warunkujące poziom obaw przed wiktyimizacją. Wyniki badań wskazują na znaczny spadek lęku przed przestępczością w przeciągu ostatniej dekady i chociaż trend ten widoczny był we wszystkich badanych krajach Europy, to Polska doświadczyła go w największym stopniu. Analizy dwuwymiarowe potwierdzają między innymi związki pomiędzy lękiem przed przestępczością a płcią, wiekiem (im wyższy wiek, tym większy lęk) (s. 238), sytuacją materialną, miejscem zamieszkania czy innymi czynnikami demograficznymi. Najsilniej lękotwórczo oddziałują zaś wcześniejsze doświadczenia wiktyimizacyjne, społeczno-demograficzne cechy zwiększające podatność na zagrożenia, przejawy dezorganizacji w środowisku lokalnym, wielkość zamieszkiwanej miejscowości bądź widzialność Policji.

Dyskusyjna wydaje się niemożność potwierdzenia hipotezy o roli integracji społecznej w ograniczaniu lęku przed przestępczością. Zagadnienie to ściśle koresponduje bowiem ze wskazywanymi przez P. Ostaszewskiego czynnikami takimi jak: osłabienie integracji społeczności lokalnych, więzi społecznych, nagromadzenia problemów społecznych, brak dostępu do instytucjonalnych sieci wsparcia itp. Zagadnienie to wymaga zatem dalszych analiz, w tym przygotowania odpowiedniego badania sondażowego.

Recenzowana książka, jako dzieło oryginalne i rzetelne, zasługuje na wysoką ocenę i jest godne polecenia. Książka ta przybliży wiedzę z niezgłębionego dotychczas obszaru, a przytaczane w niej aktualne dane dają obraz poziomu lęku przed przestępczością w Polsce. Klarowny sposób prezentacji danych ułatwia przyswojenie danych statystycznych, a co za tym idzie ich analizę i wykorzystanie. Lektura ta przekonuje ponadto o konieczności prowadzenia cyklicznych badań nad lękiem przed przestępczością i wpływem tego lęku na funkcjonowanie jednostek i zbiorowości.

Joanna Felczak

**REVIEW OF PAWEŁ OSTASZEWSKI'S BOOK:
"FEAR OF CRIME. THEORETICAL, METHODOLOGICAL
AND EMPIRICAL ASPECTS"**

Abstract

The reviewed book is a comprehensive source of latest knowledge about fear of crime and its causes and consequences. The existence of fear of crime is mostly unconscious and ungrounded, however it has a crucial influence on individuals and communities – it can lead to resignation and isolation.

I recommend this book to students of social faculties, academics, educators, social workers and psychologists.

